

Očuvanje biološke raznolikosti – između problema okoliša i konflikta resursa¹

Christoph Görg

Sveučilište Johanna Wolfganga Goethea
Institut za društvenu i političku analizu, Frankfurt

Sažetak

Društvena istraživanja sukoba oko biološke raznolikosti ni izdaleka nisu dostigla opseg i dubinu bavljenja drugim globalnim ekološkim problemima, u prvom redu klimatskim promjenama. Osim fatalnoga sužavanja problema na »izumiranje vrsta«, tome je tako, između ostaloga, i zbog složenosti problematike. Naime, u ovom području odvajanje ekološke tematike od društvenih problema i sukoba oko društvene raspodjele još je manje moguće nego u drugim područjima, i to stoga što se ovdje ekološki problemi u užem smislu isprepliću s pitanjima raspodjela i korištenja prirodnih, u prvom redu genetskih resursa. U radu se najprije ocartavaju pristupi bioškoj raznolikosti u sklopu društvenih znanosti. U drugom dijelu daje se pregled različitih aspekata sukoba, koji su međusobno kompleksno povezani. Oni se ne odnose samo na odnos Sjevera i Juga, nego i na sukobe unutar Sjevera i unutar Juga, između nacionalnih vlada i različitih skupina onih koji su pogođeni tim sukobima ili pak između lokalnih problemskih težišta i globalnih regulativnih razina.

Ključne riječi: biološka raznolikost, društveni prirodni odnosi, društveni problemi raspodjele, izumiranje vrsta, konflikti o okolišu, nova biopolitika

Sociološki aspekti teme **Očuvanje biološke raznolikosti** tematizirati ćemo u nastavku u dva takoreći suprotna pravca. Najprije ću u prvom koraku kratko naznačiti u čemu je posebno značenje teme za sociološko istraživanje okoliša i sociološku dijagnozu vremena. U toj posebnosti možemo tražiti neke razloge za to što ovoj temi barem u društvenim znanostima na njemačkom govornom području dosada nije posvećivana jednaka pažnja kao ostalim elementima »globalne promjene«. U drugom ću koraku u obrnutoj perspektivi ukratko naznačiti u čemu možemo pronaći specifične sociološke dimenzije ove teme i koliko one mogu doprinijeti razumijevanju »Konfliktnog područja – biodiverziteta«. Ovaj članak seže od znanstveno–socioloških pitanja preko etnoloških i tehničko–socioloških aspekata teme sve do analize svjetskih procesa društvenih transformacija, koje možemo obuhvatiti pojmom »globalizacija«.

1. VAŽNOST TEME ZA DRUŠTVENE ZNANOSTI

Na početku se nužno nameće jedan zaključak: Ne samo uspoređujući sa sociološkim istraživanjem ostalih globalnih problema okoliša kao što je prije svega promjena klime, nego i promatrajući društveno značenje teme, sociološko, a posebno sveučilišno istraživanje bioloških diverzi tek je na početku. Iako se u javnim i vanakademske diskusijama posljednjih godina može zamijetiti intenzivniji interes, važnost te teme u

¹ Članak za IANUS–simpozij **Konfliktno područje: biodiverzitet: Očuvanje biološke raznolikosti – Interdisciplinarni pristupi problemu**, 8. 2. 1999. na TF Darmstadt.

društvenim znanostima dosad se nije baš uzimala na znanje, niti su pak njezine heterogene dimenzije bile predmetom odgovarajuće višeslojnih i kompleksnih istraživanja. Prvi prikazi konfliktnog područja bili su sredinom 90-ih godina diplomski radovi (usp. dipomske radove Brühla, 1995 i Supliea, 1996) ili pak radovi iz vanakadenskog miljea (Wolters (izd.), 1995). Samo su tu i tamo analizirani biološkotehnološki (Heins 1993; Seiler, 1995) odnosno institucionalni aspekti (Heins, 1996) konfliktnih i pregovaračkih procesa ili djelomični aspekti poput konflikta oko pristupa resursima genetski modificiranih biljaka u poljoprivredi (Flitner, 1995). Postepeno se počelo diskutirati o tehnološkom (Heins, 1997; Seiler, 1997) značenju te teme, značenju za sociologiju okoliša (Görg, 1997) i širem značenju za političke znanosti (Gettkant i dr., 1997; Suplie, 1996)² Nasuprot tome internacionalne, a posebno američke diskusije postigle su ne samo veću tematsku širinu, već su pri istraživanju pozadine raširenih stereotipova u prednosti što se tiče razvijanja vlastitog sociološkog aparata objašnjenja.³

Za takav se razvoj zasigurno može navesti niz razloga. Jednim ćemo se posebno pozabaviti: i to problem(at)skom usmjerenošću ekološke tematike u Saveznoj Republici Njemačkoj, kako se ona afirmirala nadovezujući se prvenstveno na radove Ulricha Becka. Toj se tematici, a posebno dijagnozi vremena koja je u njoj postavljena, a koja diskutira o temi ekologije u okviru globalnih društvenih promjena s ciljem nastanka novog tipa društva, na osebujan način suprotstavlja tematika bioloških raznolikosti. Time se nipošto ne potcjenjuje Beckova zasluga, jednog od prvih, koji je dao opsežnu dijagnozu ekološke problematike i to uvevši pojam »rizičnog društva« (Beck, 1986), dajući time odlučujući poticaj sociološkom istraživanju okoliša. No središnja postavka te dijagnoze čini se sve upitnijom i smatra se na osnovi niza razloga zastarjelom i nadideenom: naime, stav da nastaje potpuno novo društvo s novim načinom organizacije – »logika raspodjele bogatstva« u industrijskom društvu pa do »logike raspodjele rizika« u rizičnom društvu – tako glase natuknice kod Becka.

No ta je postavka iz različitih razloga postala nejasnom i uvijek iznova predmetom kritike (usp. npr. Kraemer, 1998; Görg, 1999: 152 i dalje). Pritom je vrlo zanimljiv pojam rizika, koji nije središnji pojam samo kod Beckove dijagnoze vremena, već i kod ostalih varijanti analiza ekološke problematike (Luhmann, 1990; Bechmann, 1993; Japp, 1996). U diskusijama o pojmu rizika se pritom u društvenim znanostima sve više apstrahiralo konkretne tehničke rizike (primjerice atomsku energiju) ili ugrožavajuće ekološke situacije, a pojam se rizika proširio na temeljni pojam socijalnog djelovanja, koji tematizira nesigurnost odlučivanja s obzirom na načelno neizvjesne posljedice vlastitog djelovanja u budućnosti. U tom smislu pojam rizika formulira novi tip racionalnosti, koji se pogotovo suprotstavlja definiciji tipa modernog racionalizma kod Maxa Webera. Kod Webera je u središtu europskog procesa modernizacije još uvijek

2 Ta se tvrdnja najvećim dijelom odnosi na sociologiju i političke znanosti. Koliko se ostale discipline poput gospodarskih znanosti, pravnih znanosti ili etnologije mogu izuzeti iz toga, ostaje na ovom mjestu otvoreno. Usp.: Plän, 1994; Lerch, 1996; Henne, 1998.

3 Usp. npr. svezak Brush/Stabinsky, 1997. i radove Brusha, 1993. i Agrawala, 1996 na temu *indigenous Knowledge* (urođeničko znanje), radove Goldmanna (1998 i (izd.) 1998) na temu *Global Commons*, povijesne radove Crosbya (1973i) o vezi između kolonijalne povijesti i genetskih resursa, rani radovi Kloppenburga (1988 i (izd.) 1988) te Buscha i dr., 1995. i Mooneya/Fowlera, 1991. o internacionalnim ovisnostima kod resursa genetski modificiranih biljaka ili radovi o strukturi i transformaciji internacionalnog sustava (Sanchez/Juma (izd.), 1994., Bryant/Bailey, 1997). Kratak uvod daje i svezak od Flitnera i dr., 1998.

vjera u »mogućnost vladanja stvarima« (Weber, 1973:317). S obzirom na neplanirane ekološke posljedice ljudskog djelovanja u prirodnom, ali i socijalnom okolišu, koje nije niti moguće kontrolirati, ta vjera u »mogućnost vladanja svijetom«, kada se nalazimo na putu prema mogućnosti potpunog predviđanja posljedica vlastitog djelovanja više neće biti uvjerljiva. Ovo je zasigurno glavna i nipošto zanemariva poruka pojma rizika.

No istovremeno upravo »konfliktno područje – biodiverzitet« pokazuje da je i jednostrana koncentriranost na pojam rizika riskantna, jer na taj način postoji opasnost da ostale linije padnu u zaborav. Tu opasnost posebno povećava Beckova teza o zamjeni raspodjele bogatstva raspodjelom rizika. Naime, pojam rizika je prvotno imao ekonomsku jezgru koja je dolazila do izražaja kako u njegovom etimološkom podrijetlu – pojam rizika potječe iz trgovačkog pomorstva i u vremenu nastajanja kapitalizma usko je povezan sa kalkulacijom nesigurnosti u području ekonomije i na području osiguravajućih društava (usp. Bonß, 1995) – tako i u njegovom temeljnom značenju potencijalne štete ovisne o odlukama, koja se zbog mogućih prednosti ili dobiti ipak prihvaća (Evers/Nowotny, 1987:32 i dalje). Već iz tog (vrlo apstraktnog) razloga ima smisla i nužno je, s obzirom na ekološke rizike, ispitati uvijek i interesnu pozadinu djelovanja, koja je na temelju očekivanja mogućih koristi ili dobiti spremna prihvatiti i potencijalne štete. Jer ti su interesi i onda relevantni kada aktere više ne pokreće »vjera u mogućnost proračunavanja (štete)« i kad više ne mogu u potpunosti proračunati moguće štete. No umjesto da provjeri takve socijalne konstelacije uzroka sociološka analiza rizika sve je više usmjerena prema »diskursu generaliziranog rizika« (Bonß), koji pokazuje tendenciju zanemarivanja političko – ekonomskih uvjetovanosti. Trebalo bi ispitati iz sociološke perspektive upravo društvene strukture i procese, u koje su smještene djelovanja koja moramo promatrati kao uvjetujuće čimbenike geneze neke rizične situacije. Treba ispitati tipične interese i u širem smislu mogućnosti političkog probitka i količine moći određenih aktera, a poglavito tamo gdje su, kao kod problema bioloških diverzi, konstelacije društvenih uzroka i s njima povezane konfliktne situacije relativno očite. No kod problema rizika su u to uvijek involvirani i sociološkoekonomski problemi raspodjele.

Tema »biodiverziteta« na vrlo konkretan način i u jasnoj mjeri pokazuje jednostranost Beckove dijagnoze vremena i sociološke diskusije o rizicima. Naime, pomoću teze o zamjeni konflikata oko društvene raspodjele bogatstva konfliktima oko rizika to se uopće ne može primijetiti. I obrnuto, rizici, koje se dovodi u vezu s gubitkom biološke raznolikosti, može se ispravno razumjeti samo onda ako se analizira širi ekonomsko-tehnički kontekst i moguća dobit od korištenja biološke raznolikosti. Moja bi, dakle, teza glasila: U konfliktnom području »biodiverziteta« interferiraju ekološka (u smislu dominiranja rizika) i sociološkoekonomska pitanja, koja su usmjerena na korištenje i raspodjelu ekonomske i socijalne koristi od toga. Ta interferencija odlučujuće obilježava strukturu konflikata u tom području. Društveno istraživanje koje bi zadovoljilo temu moralo bi stoga uzeti u obzir čitavu širinu i kompleksnost te interferencije u svjetskim mjerilima (usp. o toj tezi detaljnije: Görg, 1998).

Što je u ovom slučaju mišljeno pod strukturom konflikata, to ćemo u nastavku kratko naznačiti. Načelno postoje različite varijante analiza struktura konflikata okoliša. Lothar Brock (1994) primjerice razlikuje konflikte okoliša u užem smislu (koji nastaju kao posljedica korištenja resursa, dakle npr. krčenjem šuma ili promjenom klime) i konflikte o pitanjima okoliša, dakle rasprave o odgovarajućim mjerama

uklanjanja ili sprečavanja šteta. To razlikovanje sigurno pogađa središnju točku problema okoliša, naime njihov materijalno–simbolički dvojni karakter: kod problema okoliša su materijalno–tvarni aspekti korištenja prirode neraskidivo povezani s kulturološkim značenjima i obrascima opisivanja (znanstvenim i ne–znanstvenim pojmovima prirode), zbog čega se ekološki problemi moraju promatrati kao elementi jedne šire krize društvenog odnošenja prema prirodi (usp. Jahn, 1991).

Upravo je stoga razlikovanje između konflikata okoliša i konflikata o pitanjima okoliša u praksi gotovo neodrživo. Konflikti oko karaktera problema i primjerenih mjera za njegovo uklanjanje (tj. oko pitanja okoliša) u pravilu su usko povezana sa očekivanim (odn. pribojavanim) materijalnim posljedicama za pojedinačne aktere i skupine aktera. No, to znači da su konflikti oko pitanja okoliša isprepleteni interesima i selektivnim problemskim gledištima koja iz tog proizlaze, koja barem djelomično nastaju zapravo iz konflikata okoliša.⁴ Obje je dimenzije teško razdvojiti, a točnu konstituciju problema, tj. i njegovu znanstvenu definiciju i u to uključene interese treba analizirati u njihovoj povezanosti i interferenciji. No to znači da već kod znanstvenog opisivanja problema treba paziti na moguća selektiranja, koja mogu biti uvjetovana društvenim interesima. (Prirodno–)znanstveno opisivanje problema postaje tako nužno predmetom socioloških istraživanja. No to nipošto ne znači da ga se paušalno treba osumnjičiti za ideologiju. Naprotiv, jer su prirodno–znanstvena opisivanja nužan element svakog oblika obrade problema. No i obrnuto vrijedi da su povezanost s društvenim akterima i konkretna struktura problema (sa svojim specifičnim interesnim pozadinama) važan element kritičke interdisciplinarnosti upravo na polju biološke raznolikosti (usp. Görg i dr. (izd.), 1999).

Jedno drugo razlikovanje vezano uz definiciju konflikata okoliša čini se stoga prikladnijim za analizu strukture konflikata na tom polju. Jürgen Scheffran i Wolfgang R. Vogt (1998) razlikuju okoliš kao predmet konflikata i kao uzrok konflikata. Konflikti okoliša ovdje obuhvaćaju oboje: i iskorištavanje prirodnih resursa, gdje dakle priroda, tj. prirodni resursi predstavljaju predmet konflikata i same konflikte, koji nastaju kao rezultat oštećivanja prirodnog okoliša, gdje dakle priroda, tj. njena degradacija postaje uzrokom konflikata.

Htio bih se nadovezati na to razlikovanje, no prije bih još kratko podsjetio na to da prva dimenzija (a u biti zacijelo i druga), povijesno gledano, nikako nije nova, već da prisvajanje prirodnih resursa ima stoljećima dugu povijest. Unatoč tome je i ovdje na osnovi tehničkih i socijalnih promjena u konfliktnom području nastala nova situacija, jer su resursi, o kojima se ovdje radi, strukturalno gledajući, vrlo vjerojatno novi. Potraga za, tj. iskorištavanje resursa koji se mogu obnoviti u obliku resursa genetski modificiranih biljaka ili kao prirodna sirovina za daljnju proizvodnju bili su usko povezani sa europskom ekspanzijom i kolonizacijom Amerike, Afrike i udaljenijih dijelova Azije.⁵ Posljednjih dvadeset godina stvoreni su drugi oblici znanstveno–

4 Takvo selektivno nijekanje odn. dramtiziranje problema prema mjerilu pogođenosti problemima koji slijede i odgovarajućim interesnim pozadinama karakteristično je ponajprije za rasprave oko klime; primjeri za to su pozicija OPECa pri radikalnom smanjenju potrošnje nafte ili pozicija AOSIS–zemalja pri porastu razine mora. Tako nastaju važne skupine aktera, a da njihove strategije u međunarodnim pregovaranjima nisu potpuno determinirane njihovim interesima. Isto tako kao što ovdje ostaje veliki manevarski prostor (dakle, kako se zbog politike okoliša ili drugih strategijskih promišljanje može djelovati protiv svojih interesa), tako bi bilo savršeno površno jednostavno ignorirati interese i polaziti od »svjetskog rizičnog društva« bez problema u raspodjeli; usp. Kraemer, 1998.

5 Usp. rani rad Crosbya 1973.; o značenju te ekspanzije za pojam prirode: Arnold, 1996.

tehničke kao i ekonomske konstitucije bioloških resursa (usp. Heins/Flitner, 1998) U središtu su ovdje tzv. *Life-Sciences*, tj. oblici biološke i genetski manipulirane upotrebe genetičkih resursa, povezanih s nasljednim faktorima organizma. S nastajanjem *Life Industry* (Baumann i dr. (izd.) 1996.), koja se sastoji prije svega od grana farmaceutske i agrokemijske industrije, nanovo se konstituirala i priroda kao resurs i predmet konflikata. Pritom je to novo konstituiranje povezano sa dalekosežnim ekološkim i socijalnim posljedicama.

Ta opreka opet pokazuje da i razlikovanje prirode kao predmeta konflikata i uzroka konflikata može imati samo analitički karakter. Unatoč tome ono ima visoku heurističku vrijednost, jer ono omogućuje razumijevanje dvaju često suprotnih načina gledanja na konflikte okoliša općenito i konflikte oko biološke raznolikosti pojedinačno, u njihovoj povezanosti (usp. o sljedećem shemu 1). Prvo se čini da ekološka kriza u cjelini predstavlja »konflikt s prirodom«, dakle konflikt kojeg »čovječanstvo« kao cjelina ima s prirodom. Iz tog proizlaze metafore poput »globalna sudbonosna zajednica«, koja čitava naizgled sjedi u »zajedničkom čamcu«. U pojednostavljenim varijantama, koje pokušavaju uzeti u obzir razlike među zemljama, regijama, društvenim cjelinama i interesnim skupinama, iz ovog proizlazi zahtjev za »globalnim menadžmentom«.

Za razliku od toga, gledajući s druge strane (priroda kao predmet konflikata) imamo posla prije svega s konfliktom između različitih društvenih aktera s različitim kulturološkim pogledima, namjerama, interesima i odgovarajućim količinama moći. U najzaostrenijoj i najekstremnijoj varijanti tog konflikta, ekološka bi se kriza mogla shvatiti kao oblik »ekološkog imperijalizma«, kao oblik trajne dominacije industrijskih zemalja nad zemljama Juga. Ovaj prigovor, koji sa stajališta Juga i s obzirom na neke prijedloge Sjevera možda i nije baš nerazuman, više ili manje u potpunosti niječe dimenziju rizika i opasnosti (ugrožavanja). Tamo gdje to nije slučaj, konflikt između aktera pretvorio bi se u »konflikt oko raspodjele u uvjetima nesigurnosti«. Doduše, i ovdje su pitanja moći i interesa u središtu, no više se prostora i pažnje pridaje neizvjesnim posljedicama političkih odluka.

Shema 1 – Konflikti okoliša i konflikti resursa

problem okoliša:	konflikt oko resursa:
»konflikt s prirodom«	»konflikt oko prirode«
»globalna sudbinska zajednica«	»ekološki imperijalizam«
»globalni menadžment«	»konflikt oko raspodjele u uvjetima nesigurnosti«
»oblikovanje društvenih prirodnih odnosa«	

Nasuprot tome mogli bismo rezimirati proučavanje kompleksnog konfliktnog područja u njegovoj interferenciji ekoloških i društvenih dimenzija u obliku pojma »oblikovanje društvenih prirodnih odnosa«. Pojam odnosa prema (i u) prirodi se u toj upotrebi nadovezuje na radove Instituta za sociološko-ekološka istraživanja (ISOE) i usmjeren je prema materijalno-tvarnim aspektima koji su uvijek prisutni u društvenim odnosima, dok se obrnuto odnosi prema prirodi uvijek reguliraju i jezičko-simbolički (Jahn/Wehling, 1998).

No budući da je tema »biološke raznolikosti« povezana sa razvojem genetskog inženjeringa i ponovnim konstituiranjem prirode kao resursa za svugdje u svijetu prisutnu *Life-Industry*, mora se na tom području uzeti u obzir i činjenica da je reguliranje biološke raznolikosti dio kriznog restrukturiranja društvenih odnosa u svjetskim mjerilima i da je pritom povezana sa pitanjima moći. **Oblikovanjem društvenih prirodnih odnosa stoga predstavlja problem koji je na globalnoj razini centralno povezan sa interesima i sposobnostima afirmiranja vrlo različitih aktera i skupina aktera.** Što to znači konkretno na primjeru bioloških diverzi pokazati ćemo na temelju nekolicine obilježja konfliktnih područja.

2. OBILJEŽJA »KONFLIKTNOG PODRUČJA – BIODIVERZITETA

Posebna struktura ovog konfliktnog polja može se naime tek tada prepoznati kada se aspekt raspodjele potisne u pozadinu i kada se pokuša shvatiti biološku raznolikost kao **konflikt rizika** odn. kao predmet **menadžmenta rizika**. Rizici bez sumnje igraju u višestrukome pogledu veliku ulogu u strukturi problema: od rizika erozije bioloških diverzi općenito ili njenih dijelova⁶ u širem smislu pa do posljedica genetskog inženjeringa u užem smislu. Da bismo ih točno odredili, tj. za točnu analizu strukture rizika moramo se nužno pozabaviti aspektima, koji se pritom uvijek podrazumijevaju, poput pitanja **korištenja** tj. **upotrebe** biološke raznolikosti, njezine aktualne ili potencijalne »vrijednosti« za različite ljudske ciljeve.⁷

Tek kroz taj cilj, s obzirom na koji se donosi odluka, potencijalni će razvoj zapravo najprije biti rizik, tj. moguća šteta s obzirom na ciljeve i namjere. Taj je preduvjet uvijek prisutan, i po pitanju *Biosafety*⁸ i u najraznolikijim oblicima korištenja biološke raznolikosti, pa se pri promišljanju mora uzimati u obzir.

Prilikom analize konflikata rizika i kod pitanja menadžmenta rizika mora se uzeti dakle u obzir da se radi o **različitim i djelomično konkurentnim oblicima korištenja (iskorištavanja)** i njihovim konkretnim rizicima, koje opet razlikujemo prema uzročnicima i neposredno pogođenima (koji su ovdje još manje nego igdje identični, tj. koji imaju potpuno suprotne perspektive i što se tiče dobiti koju očekuju i što se tiče mogućih šteta). S obzirom da se radi o korištenju bioloških resursa u najrazličitije svrhe i s najrazličitijim mogućnostima dobiti, uz konflikt rizika jest u igri uvijek i konflikt oko raspodjele. Čak i ako je cilj **menadžment rizika**, mora se istovremeno voditi računa i o **konfliktu raspodjele u uvjetima visokog stupnja nesigurnosti** (Lipschutz, 1998). Na tu ćemo se dvojaku strukturu još morati vratiti.

6 Ovdje se misli na posljedice šireg uništenja ekosistema, primjerice tropske prašume, koja je dom velikom dijelu terestričke biološke raznolikosti, za klimu u svijetu i biološku evoluciju; no misli se i na posljedice erozije genetske raznolikosti u poljoprivredi s posljedicama za poljoprivrednu proizvodnju i ljudsku prehranu. Iako se potencijalne štete evidentne u oba slučaja, točne posljedice i odgovarajuće protumjere su još nepoznate.

7 Ovdje ću izostaviti granični slučaj u kojem se rizik gubitka biološke raznolikosti kao prijatnje evoluciji živih bića općenito definira ignorirajući bilo kakvu korist. Iako takva stajališta i postoje, ona su unutar međunarodnih diskusija i pregovaranja jasno marginalna, budući da tamo dominiraju gledišta koja jako ističu dimenziju koristi.

8 Pod tim se pojmom unutar pregovora **Konvencije o biološkoj raznolikosti (KBR)**, odvijaju diskusije o rizicima genetski modificiranih organizama. I prema tom stajalištu nije nikakva slučajnost što su se pregovori oko *Biosafety*–protokola na KBR u veljači 1999. izjalovili i to zbog pitanja u svezi s trgovinom; usp. ENB, 1999.

U usporedbi sa problemom klime moramo istaknuti dva obilježja, koja mogu točnije razjasniti tu nesigurnost. Dok su tamo (u području klime) egzistencija samog fenomena i posebno njegovi antropogeni uzroci bili nesigurni i dugo sporni (Engels/Weingart, 1997), u oba pravca kod biološke raznolikosti postoji više ili manje konsenzus: osim nekolicine iznimaka (npr. Müller, 1996) gotovo da se nitko ne suprotstavlja tezi da se radi o eroziji »biološke raznolikosti«, iako se dramatiziranje »izumiranja vrsta« i točni razmjeri gubitaka uvijek iznova ispituju. Isto tako postoji gotovo potpuno slaganje oko tvrdnje da ti gubici imaju antropogene uzroke.⁹ Među najvažnije se ubrajaju manje ilegalni postupci (poput krivolova ili trgovine rijetkim vrstama), a više »normalni«, društveno prihvaćeni procesi: promjene površina, krčenje šuma i ostalih habitata radi dobivanja sirovina i intenziviranja i industrijalizacije poljoprivrede, da navedemo samo tri.¹⁰ No taj konsenzus s obzirom na oba pitanja nikako ne znači da je nesigurnost, što se tiče točne definicije problema i odgovarajućih protumjera, manja. Naprotiv. Već same procjene točnog smanjenja broja vrsta razilaze se na desetu, a da o ostalim indikatorima smanjenja i ne govorimo (Wolters, 1995, Müller, 1996). No izgleda da za tu nesigurnost postoje posebni razlozi i specifični okvirni uvjeti koje treba pomnije istražiti i koje se ne smije ignorirati ukazujući na načelnu nesigurnost odlučivanja pod pritiskom djelovanja. No ti specijalni razlozi imaju veze sa gore spomenutim konfliktom raspodjele. Spomenuti ću ukratko četiri aspekta:

1. Pojam biološke raznolikosti kao prirodnoznanstveni pojam jest mlada i kompleksna novotvorevina, čiji pojedinačni elementi – raznolikost vrsta, genetska raznolikost, raznolikost ekosustava – nipošto nisu tako dobro integrirani kao što se to pretpostavlja. Zbog toga doslovno nije jasno, o čemu se doista radi kod očuvanja biološke raznolikosti. Jasno je da se ne radi samo o specijalno poznatim i omiljenim vrstama (kao što su medvjedić panda ili sibirski tigar), koji još uvijek stoje u središtu javne pozornosti, kad se radi o »izumiranju vrsta«. No u kakvoj su vezi rijetke vrste, zaštita ekosustava koji se smatraju posebno važnima (poput tropskih prašuma ili koraljnih grebena) i genetska raznolikost u poljoprivredi? Budući da opisi pojedinih elemenata potječu iz vrlo različitih bioloških disciplina, točno značenje pojma je čak i u biološkim znanostima još nejasno (usp. o pomacima u biološkim znanostima: Pott-hast, 1997; AG Biopolitika, 1998; o ovim problemima temeljitije: Görg i dr. (izd.), 1999) Nesigurnost što se tiče razmjera i dometa smanjenja biološke raznolikosti počinje dakle već kod temeljnih prirodnoznanstvenih pojmova. Nejasno je čak i je li se veznim pojmom »raznolikost« kod sva tri elementa doista misli isto ili se pak prije radi o metaforičkom ujednačavanju (koje se čak još nadopunjuje pojmom kulturne raznolikosti). Na simboličkoj se razini postavljaju ovdje dalekosežna sociološka pitanja o genezi pojma biološke raznolikosti. Na to bi se moglo nadovezati pitanje sociologije znanja, naime zašto se pojam raznolikosti danas automatski pozitivno konotira (a ne više kao opasan nered)?

⁹ Pa čak i ako je sporno je li čovjek djelovao destruktivno na biološku raznolikost ili je njegovo djelovanje ipak djelomično pridonijelo očuvanju i čak porastu biološke raznolikosti. U prilog drugom argumentu ide činjenica da nekih oblika krajobrazu i mnogih vrsta biljaka i rasa domaćih životinja bez čovjeka ne bi bilo.

¹⁰ Oko ove posljednje točke vodile su se i još se vode vrlo žestoke rasprave, iako je na konferenciji FAOa o genetskim resursima za poljoprivredu i prehranu 1996. u Leipzigu potvrđeno da je intenziviranje poljoprivrede uzrok gubitku raznolikosti vrsta (FAO 1996.)

2. Afirmacija pojma se ne može objasniti unutarznanstvenim napretkom u spoznajama, već je posljedica političke konjunktura. Pogotovo se sinteza različitih komponenata u integrirani znanstveni koncept ne može objasniti napretkom pojedinih znanosti, već je politički posredovana. Ta **politička konstitucija** pojma biološke raznolikosti ima najmanje dvije strane: **Prvo** su sami znanstvenici sudjelovali u promicanju pojma na internacionalnoj razini, dakle, djelovali su kao **politički akteri**.¹¹ Njegova se važnost vidi ponajprije u političkim ciljevima, za koje je taj pojam koristan, između ostalog u njegovoj sposobnosti da preusmjeri zaštitu prirode.

Drugo: u njegovom promicanju sudjelovali su i globalni društveni i internacionalni procesi, dakle, »globalizacija« o kojoj se toliko priča. Onakav kako je formuliran u **Konvenciji o biološkoj raznolikosti** (Kbr), taj pojam predstavlja **kompromisni naziv**, koji je objedinio suprotne interese na globalnoj razini i koji je na taj način pohranio suprotne interese, koji se opet pojavljuju u ostalim pregovorima Kbr-a. To znači: Što taj pojam točno sadrži i zašto se danas koristi, može se razumjeti samo ako se pozabavimo tim političkim procesima. S obzirom na različite interese, morat ću se ovdje ograničiti na nekoliko naznaka (usp. o tome detaljnije: Flitner i dr. (izd.), 1998):

- ponajprije naravno Sjever–Jug–konflikt između zemalja industrijskog Sjevera koje su »siromašne biološkom raznolikošću«, ali tehnološki razvijenije, i južnim zemljama u razvoju koje su »bogate biološkom raznolikošću« (Sanchez/Juma (izd), 1994). Posljedica toga je bilo to da je prvotna namjera da se s Kbr oblikuje jedna okvirna konvencija, koja bi obuhvatila mnogobrojne i različite međunarodne sporazume o zaštiti vrsta (CITES, Ramsar itd.), u pregovorima o Kbr potpuno modificirana. Jer donesena konvencija više ne služi samo cilju očuvanja bioloških diverzi, već kao ravnopravne ciljeve ima trajno korištenje, transfer tehnologije za to korištenje i pravednu raspodjelu rezultata korištenja, sve u svemu se prilično zasniva na temi korištenja.
- pa onda i unutar tih blokova između nacionalnih vlada, koje su zainteresirane za iskorištavanje »svoje« biološke raznolikosti, između različitih nacionalnih interesnih skupina ili čak transnacionalnih koncerna, unutar domaćeg stanovništva koje često direktno ovisi o korištenju biološke raznolikosti (mali seljaci, stanovnici tropske džungle i sl.). Taj je konflikt unutar Kbr primjerice doveo do porasta vrijednosti nacionalnog suvereniteta država nad biološkim resursima na svom teritoriju, no također se odrazio u obraćanju pažnje na lokalne i tradicionalne oblike znanja;
- suprotnosti između različitih oblika proizvodnje i korištenja biološke raznolikosti, pogotovo između intenziviranih, industrijaliziranih poljoprivreda orijentiranih prema izvozu sa sortama koje donose veliku dobit i ekstenzivnim oblicima obrađivanja zemlje usmjerenim prema lokalnim i regionalnim tržištima. Glavni problem jest još uvijek neriješen odnos Kbr–a prema ostalim internacionalnim sporazu-

11 U tom je kontekstu vrlo značajna bila znanstvena konferencija 1986. u Americi, na kojoj je uopće etabliiran pojam u današnjem značenju; usp. Wilson (izd.), 1992; o promicanju pojma: Flitner, 1999; o različitim fazama u konfliktima oko genetskih resursa: Heins/Flitner, 1998, o politiziranju znanosti kroz organizaciju: Bechmann/Frederichs, 1998. Zanimljivo je da se ta politička konstitucija negativno odrazila na način na koji su znanstvenici sudjelovali u daljnjem procesu pregovaranja. Već se neko vrijeme mogu čuti pritužbe da u Znanstvenom savjetu Kbr–a (SBSTTA) dominiraju političke namjere ugovornih država i da nijedan skup više nema neutralan znanstveni i stručni karakter. Kako bi se moglo i očekivati nešto drugo?

mima, posebno prema sporazumu FAO-a o resursima genetski modificiranih biljaka kao i prema Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (WTO) i sporazumu o duhovnim pravima vlasništva u svezi s trgovinom (TRIPS). No osim toga su čak i pitanja vezana uz *Biosafety*, tj. upotrebu genetskog inženjeringa i posljedice toga prilično u sjeni trgovinskih pitanja, kao što to pokazuju trenutno neuspjeli pregovori o *Biosafety*-protokolu (usp. EBN, 1999);

- i prije svega između transnacionalno djelujućih aktera (tu se mogu ubrojiti i nevladine organizacije kao i poduzeća *Life-Industry*) i lokalno situiranih skupina stanovnika (seljačke zajednice, indigeni narodi itd.). Čak i kad bi bilo neumjesno stilizirati na ovom mjestu herojsku obrambenu bitku tobože prilagođenih i prirodi bliskih načina života protiv galopirajućeg kapitalističkog iskorištavanja biološke raznolikosti, ne smijemo zaboraviti da internacionalni pregovori poput Kbr-a, ali i nacionalni projekti razvoja pa i mjere zaštite okoliša ne pokušavaju kontrolirati neko apstraktno »opće dobro-biološka raznolikost«, već imaju dalekosežni i pretežno destruktivni utjecaj na lokalne zajednice. Ponekad naime pri pokušaju da se stvori globalni menadžment dolazi do transformacija i uništavanja lokalnih oblika »menadžmenta«, tj. reguliranja lokalnog općeg dobra i često doslovno do izvlaštenja i pljačkanja (npr. kod slučajeva tzv. »biološkog piratstva«; usp. Money, 1998: 134 i dalje; o globalnom menadžmentu : Goldmann, 1998). Osim toga, taj »globalni menadžment« ima zbog svoje strukture moći dalekosežne i često fatalne posljedice za lokalno stanovništvo i može čak i kod naizgled dobro mišljenih inovacija (poput podizanja vrijednosti lokalnom i tradicionalnom znanju u Kbr-u) pridonijeti uništenju tih oblika života (Agrawal, 1998; Hecht, 1998).

3. Konstitucija problema i s time povezani konflikti se putem procesa kapitalističke globalizacije znatno preoblikuju. To se može vidjeti već na tome što stvaranjem Kbr nije nastala i konvencija o zaštiti prirode i vrsta (što neki, ovisno o perspektivi, ili pozdravljaju ili zbog toga žale), već je nastalo jedno ugovorno djelo, koje također pokušava regulirati prava pristupa biološkim resursima (*Access*). Pritom se stvara stepenasti sustav prava raspolaganja, što se tiče pristupa i korištenja biološke raznolikosti, koji obuhvaća suvereno pravo nacionalnih država na resurse na njihovom području, zaštitu »duhovnog vlasništva« (TRIPS, patent, međunarodni sporazum o zaštiti vrsta UPOV) kao i prava lokalnih korisnika (natuknica: *Farmers* odn. *community rights*, prava indigenih grupa). Iako se raspodjela tih prava korištenja obrazlaže razmišljanjima o koristi u svrhu očuvanja biološke raznolikosti, pitanja moći na kraju krajeva imaju odlučujuću ulogu.

Pokušao bih na primjeru ideje *Third World Political Ecology* (Bryant/Bailey, 1997) pobliže razjasniti ovu točku. Karakteristika ove ideje jest to što ona ukazuje na različite pristupe problemu okoliša ili ekološkom problemu sa »sjevernjačkog« i »južnjačkog« stajališta.

Pritom se posebno naglašava da su problemi okoliša na (političkom) Jugu u daleko direktnijoj vezi s životnim troškovima i da se stoga mora istraživati veza između siromaštva, zdravlja, degradacije okoliša i političkog procesa.¹² Posljedice tog prilično jednostavnog, ali ne i nužno novog premještanja težišta u području biološke raznoli-

12 Na navedenom mjestu 8. Ta perspektiva vrijedi naravno manje za nacionalne elite ili za zapadnjački usmjeren srednji stalež tih zemalja. »Jug« je zato ovdje politički tj. socioekonomski pojam, a ne geografski i ne odnosi se na čitavo stanovništvo određenih zemalja u jednakoj mjeri.

kosti jesu vrlo dalekosežne. Jasno je da se smanjenjem biološke raznolikosti doslovno progovara o više stvari: krčenje tropske prašume tako za mnoge članove društva za zaštitu prirode na Sjeveru predstavlja »gubitak zelenih pluća planeta«, organicistička metafora iz »perspektive astronauta« (Sachs). Za upućenije pak sjevernjačke prospektore biološke raznolikosti, koji su prvenstveno zainteresirani za otkrivanje i komercijalizaciju genetskih resursa, to predstavlja uništenje potencijalnih neprocjenjivih sirovina za lijekove i sl. Isto to za vlade konkretnih zemalja predstavlja upravo korištenje »njenih« resursa radi prodaje na svjetskom tržištu, dok to za stanovništvo koje tamo živi (i koje i samo može biti vrlo heterogeno) može prouzročiti uništenje njihovih materijalnih uvjeta za život.

No te različite perspektive, interesi koje one impliciraju i strategije koje iz toga proizlaze ne egzistiraju jednostavno jedna pokraj druge, već si u znatnoj mjeri proturječe. Iako tu svakako postoji i kooperacija i suradnja što se tiče problema okoliša, ta se proturječja pomoću jednom etabliranih oblika kooperacije (poput Kbr-a) ne mogu otkloniti, već ona i dalje postoje na području političke regulacije. Želio bih to pojasniti na primjeru triju najvažnijih razina i njihove interakcije: lokalnoj, nacionalnoj i internacionalnoj ili globalnoj razini.

Unatoč globalizaciji za mnoge je konflikte još uvijek odlučujuća razina nacionalna država. Ne u smislu da ona kao akter igra odlučujuću ulogu pri rješavanju problema okoliša – takve su dvojbe s pravom, ali ne na opće iznenađenje, posljednjih godina masovno iznošene (Lipschutz, 1998; Zürn, 1998). No usprkos tome možemo ustvrditi da se na toj razini konflikti još uvijek pojačavaju i to upravo zato što je nacionalna država institucija »legitimne« vlasti (M. Weber) i što su neke države ne samo suinducirale proces podjele i reguliranja prava raspolaganja, nego su i nadležne za njegovo integriranje u nacionalne zakone. Kao prvo možemo zaključiti: unatoč svim uvjerenjima »internacionalnog civilnog društva« aktivni akteri u okviru takvih foruma još su uvijek nacionalne države (a kad postane napeto, jer se radi o novcu, to se uvijek iznova naglašava; usp. Brand/Görg, 1998). Pritom su prvenstveno države Juga inzistirale na priznanju nacionalnog suvereniteta nad svojim resursima.¹³

Pritom su države Juga »bogatije biološkom raznolikošću« izložene pojačanom konkurentskom pritisku – čini se da ima više potencijalnih »trgovaca« nego li odgovarajućih kupaca u industriji.¹⁴ Priznanje nacionalnog suvereniteta nad vlastitim resursima još uvijek ne znači da su one u odnosu na koncerne koji djeluju globalno i faktički u jačoj poziciji. Prije svega treba upozoriti na naivnu procjenu da ekološki problemi zbog nužne internacionalne kooperacije automatski pridonose stvaranju »svjetskog društva bez granica«. Ovdje se događa upravo suprotno: nacionalne granice ne samo da zadržavaju svoju važnost, već postaju sve značajnijima, kao npr. u područjima iz kojih se puno bježi u izbjeglištvo, i relevantnima čak u novim područjima primjene. Kao kad, npr. u slučaju Costa Rice, južni stanovnici kritiziraju da se južno od Rio San Juana na temelju ugovora između Costa Rice i Mercka bilateralno iskorišta-

¹³ To je bila jedna od najvažnijih točaka, u kojima su one unutar pregovora Kbr-a uspjele progurati svoje stavove; Heins, 1996; Arts, 1998.

¹⁴ Na jednoj priredbi u jesen 1997. u Bonnu moglo se na primjeru Kolumbije vidjeti kako to izgleda u praksi (usp. Kraemer/Barthlott (izd.), 1998). Naime, neke se zemlje, ovisno o nacionalnoj strategiji njihovih vlada, pokušavaju suočiti s konkurencijom tako da prave top-listu bogatstva vrsta i pozivaju na međunarodnu suradnju što se tiče istraživanja i korištenja svoje raznolikosti, kako bi na taj način dobile potporu za projekte razvoja.

va biološka raznolikost, a da su sjeverno od granične rijeke ista flora i fauna slobodno dostupne.¹⁵

Ovdje priroda konstituira političku granicu potpuno različito: jednom kao »zajedničko nasljeđe čovječanstva«, jednom kao »duhovno vlasništvo« pod nacionalnim suverenitetom jedne države. No čini se da je tendencija, kapitalističkim odnosom u proizvodnji stvoriti kompatibilne pravne oblike, a odustati od alternativnih odredbi, pa ih čak i tamo gdje su usmjerene na zaštitu okoline i na socijalna pitanja obilježiti kao »sankcije koje koče trgovinu« i poništiti ih. Ekonomska globalizacija sve više usmjerava političku regulaciju nacionalne države prema pitanjima internacionalne konkurencije, a da se njezin »vladarski« karakter nimalo ne smanjuje (Hirsch, 1995; Görg/Brand, 1999).

Ta posljednja točka posebno dolazi do izražaja u odnosu prema lokalnoj razini. U usporedbi sa razdobljem neslomljive politike modernizacije 50-ih i 60-ih godina znanja lokalno situiranih aktera (lokalne seljačke zajednice, indigeni narodi i sl.) predmet su sve veće pažnje, i to upravo na razini »menadžmenta biološke raznolikosti«, a njihova znanja dolaze na vidjelo u obliku participativnih ideja (natuknica: *indigenous* ili *local knowledge*). To se priznanje u Kbr-u našlo pod točkom 8j, koja zahtijeva uzimanje u obzir problema indigenog stanovništva. No taj paragraf zasad stoji samo na papiru. Istovremeno je sve jasnije da tim skupinama nedostaju i resursi moći i često čak i državnopravni okvir za promicanje svojih zahtjeva. Jedna je zastupnica Saveza za klimu europskih gradova i indigenih naroda to sažela u primjedbi: u području Amazone jest »politika šuma u prvome redu politika ljudskih prava«, povezana sa pitanjem prava na zemlju.¹⁶ No te pravne uvjete još uvijek može garantirati samo nacionalna država – ili ih ne garantira.¹⁷ S jedne strane se lokalna razina i njezini akteri smatraju sve važnijima za rješavanje određenih problema, a istovremeno su (posebno indigene kulture i njihovo znanje odn. njihova praksa) izložene jakim procesima transformacije i same ugrožene. (usp. o tome: Agrawal, 1998; Hecht, 1998).

4. Tako smo stigli do globalne razine i istovremeno do moje četvrte teze: kod obrade smanjenja biološke raznolikosti odlučujući su globalni procesi, pregovori i institucije, koji ne predstavljaju politiku zaštite okoliša, već imaju veze sa **prisivajanjem bioloških resursa**. No za promicanje ovog novog oblika biopolitike (usp. Flitner i dr. (izd.), 1998) odlučujući su zapravo strukturalni uvjeti globaliziranog kapitalizma. To možemo pojasniti na primjeru problema raspodjele prava raspolaganja, o kojem smo već govorili. Iza pojma prava raspolaganja (koji ovdje nije upotrijebljen s teoretskom namjerom) stoji ono o čemu se u pregovorima Kbr-a kao i u srodnim pregovaračkim forumima (ponajprije kod CGRFA i FAO) raspravlja kod problema *Access* i *Benefit Sharings*. Ovdje je, kao što smo već spomenuli, sustav slobodnog pristupa biološkim resursima – slobodan pristup, no koji je uvijek vrijedio samo za jedan dio resursa i primjerice za ne specijalno zaštićene uzgojene sorte – zamijenjen postepenim, kompleksnim i još uvijek spornim pravilnikom. Što to zapravo znači, može se pojasniti pomoću pojma *global commons*, »globalnih općih dobara«, čime se biološka raznolikost uvijek iznova smatra.

15 Prema usmenom doprinosu diskusiji predstavnika iz Nicaragua na konferenciji: *In safe hands*, Leipzig, lipanj 1996.

16 Prema usmenom izlaganju na 4. radnoj sjednici o NRO 10. 7. 1998. na Institutu za socijalna istraživanja u Frankfurtu /M.

17 Istovremeno Bryant i Bailey (1997:158) upućuju na to da lokalna razina i *Graasroots Actors* nisu samo pasivno izručeni svojoj sudbini, već se i pojačano internacionalno organiziraju.

Ovdje se često upotrebljava poznati koncept objašnjavanja »Tragedija općih dobara« (Hardin, 1968), dakle teza da se biološka raznolikost uništava zato što je se kao opće dobro koje nikome ne pripada pretjerano koristi. Iz te se dijagnoze mogu razviti različita rješenja: **tržišno radikalno rješenje** zagovara potpunu raspodjelu titula vlasništva (temeljeći se na Coase–teoremu), jer bi tada pod uvjetom potpune informacije bilo zajamčeno racionalno korištenje resursa. Tome se suprotstavljaju suzdržaniji prijedlozi, koji odbijaju prihvaćanja potpune informacije, a time i mogućnost prakticiranja, ponekad i racionalnost tih rješenja, jer je po tome i uništavanje potencijalno neiskoristivih resursa racionalno (usp. Prittwitz/Wolf, 1993). Zbog toga se većinom zagovara **dualna ideja**, po kojoj se privatizacija resursa nadopunjava mjerama zaštite prirode. Ovako ili onako: Čini se da je »ograđivanje« *Global Commonsa* – ili kao privatno vlasništvo ili kao rezervat, kako bi je se zaštitilo od previše korištenja – nužnost (usp. Lipietz, 1995).

No taj prijedlog, kojem je cilj **globalni menadžment** biološke raznolikosti, ima nekoliko teških začkoljica. Prvo faktički prikazuje **razvlaštenje** ili ga štoviše smatra preduvjetom. Jer vrlo je problematično tvrditi da veći dio biološke raznolikosti dosada nije nikome pripadao i da ga se stoga pretjerano iskorištava. Ovdje se prvenstveno tropska prašuma konstruira kao prostor na kojem ne žive ljudi i pritom se zanemaruju ljudi i prava tih ljudi koji ovdje žive već stoljećima (Hecht 1998.). Doduše, te grupe nemaju pravne oblike koji bi odgovarali građanskom pravu o vlasništvu, no to ne znači da korištenje »općih dobara« nije regulirano; odredbe koje su sada zbog internacionalne zainteresiranosti za resurse preoblikovane i uništene (Agrawal, 1998). U prvome redu te globalne odredbe potiskuju lokalne, jedan razvoj, koji, da li zbog svog često nasilnog karaktera, daje povoda za otpor i jake konflikte (usp. priloge u: Goldmann (izd.), 1998).

Sa pojmovnom strukturom *Global commonsa* je dakle povezana praktična konstrukcija biološke raznolikosti kao objekta globalnog menadžmenta – i u tome leži **selektivnost (u obliku vlasti)** te perspektive. Bez obzira na to koje obrazloženje i koji postupak se ovdje pojedinačno bira – Michael Goldmann (1998.) razlikuje tri diskursa tj. načina postupanja : humanoekologe, razvojne eksperte i globalne menadžere resursa – ovdje nastaje nova strategija modernizacije, koja životnu stvarnost u zemljama trećeg svijeta i internacionalne odnose moći samo djelomično zapaža ili ih sasvim ignorira. Djelomična zapažanja su među načinima pristupa komplementarna: prema Goldmannu humanoekolozi istražuju doduše kulturološke posebnosti lokalne razine, ali zanemaruju internacionalne odnose moći; s druge strane eksperti razvoja i dalje praktički gledajući procjenjuju iskustva pogođenog stanovništva i tu vide hitnu potrebu za modernizacijom; a globalni menadžeri resursa tematiziraju općenito lokalne uvjete i to samo još s obzirom na njihov doprinos globalnim problemima, dakle vrlo selektivno (usp. o tome: Goldmann, 1998).

Mnogobrojnim problemima, koji su prema Goldmannu rezultat toga, ne mogu se ovdje baviti. Želim samo, sažimajući prethodna izlaganja, posebno ukazati na dva aspekta: prvo je, gledajući sociološki, opasno, prilikom obrade globalnih problema okoliša i istraživanja konflikata koji su s time u vezi, zanemariti **proturječja između različitih razina konstitucije problema**, prvenstveno između lokalne, globalne i nacionalne razine i preferirati jednostrano samo jednu razinu – bila to lokalna ili globalna razina. Ne samo da se različite strategije obrade neopravdano predstavljaju komplementarnim i pritom se ignorira činjenica da one u mnogim, ako ne i u većini

slučajeva, imaju suprotne implikacije. Tako je kod primjera lokalnog korištenja biološke raznolikosti aspekt modernizacije proturječan institucijama i pravilima u kojima se reproducira lokalno znanje (usp. Agrawal, 1998). I na taj se način nacionalna razina sa svim svojim pravnim i političkim posebnostima (demokratski postupci, pravna država, osiguranje ljudskih prava, itd.) ignorira.¹⁸ S time je vrlo usko povezano –drugo– zanemarivanje pitanja moći. Zanemaruje se da globalno znanje zbog svojih financijskih i političkih resursa stoji u vladarskom odnosu prema lokalnom znanju i njegovim akterima – velikim dijelom može i definirati uvjete na lokalnoj razini – (doduše, uz protivljenje te razine). Na razini aktera možemo zapaziti stvaranje »klase globalnih menadžera resursa«, **globalne elite**, koju čine članovi međunarodnih organizacija i udruženja, znanstvenika i internacionalnih nevladinih organizacija (primjerice tzv. »NGO–Multis«, izbori 1998.). No čini se da je važnija strukturalna razina, na kojoj dominiraju internacionalni pregovori i odredbe za sasvim druga područja, pogotovo za liberalizaciju svjetske trgovine, politiku okoliša. (Conca, 1993; Buttel, 1995). Tako u području biološke raznolikosti pregovori Wto–a i MAI–a kao i nacionalne strategije razvoja vezane uz korištenje bioloških resursa igraju daleko značajniju ulogu od eksplicitnih najavljanja i mjera za zaštitu biološke raznolikosti (Görg/Brand, 1999).

Stigao sam do zaključka: Što to znači za društveno istraživanje »konfliktnog područja Biološke raznolikosti«? U prvome redu je najvjerojatnije postalo jasno, da konvencionalni prikaz smanjenja biološke raznolikosti bagatelizira problem veze između problema okoliša i konflikta resursa, usmjeren prema ekonomskoj vrijednosti genetskih resursa. Taj konvencionalni pristup, kojeg npr. možemo naći u ekspertizama WBGU–a (1995.) tu vezu prikazuje tako što tvrdi da je na sreću sve osvješćenija ekonomska vrijednost biološke raznolikosti ona koja pridonosi njenom očuvanju, jer potencijalna ekonomska vrijednost primjerice tropske prašume ili nabavlja direktno novac za zaštitu prirode ili barem indirektno čuvanje prirode predstavlja kao nešto što nalaže zdravi razum.

Mnogobrojni problemi i proturječja te veze se *quasi* premošćuju pomoću Hegelove »lukavosti uma«. Naime, ako se stvar pogleda sa stajališta konflikta resursa, onda su ekonomski interesi za biotehničko korištenje biološke raznolikosti od početka sudjevali u definiciji problema i zbog toga se već i kod definicije problema moraju uzeti u obzir. Je li to uopće problem, i ako jest: koji i koje mjere treba upotrijebiti za njegovo otklanjanje (dakle, »konflikti oko pitanja okoliša«), to je sve usko povezano sa zainteresiranošću za korištenje biološke raznolikosti. Čudno je da je jedan od malobrojnih grubih odbijanja prihvaćanja egzistencije problema »smanjenje biološke raznolikosti« povezan sa odbijanjem SAD–a da potpiše 1992. god. Kbr u Riu – odbijanje koje je opet obrazloženo interesima biotehničke industrije SAD–a (Heins, 1996). Opisivanja ekoloških problema neraskidivo su povezana sa zainteresiranošću za njihovo ekonomsko iskorištavanje. Stoga porast ekonomske vrijednosti biološke raznolikosti nipošto nije sudbina, već ekonomsko–tehnički oblici upotrebe znatno uvjetuju konflikte okoliša oko očuvanja biološke raznolikosti. Na isti se način i ukidanje zaštitnih standarda obrazlaže ekonomskim kriterijima (»slobodno tržište«). Po tome se opet vidi da eko-

18 Usp. o problemima zanemarivanja nacionalne države sa demokratskoteoretskih stajališta: Görg/Hirsch, 1998; o posljedicama jednostrane usmjerenosti na globalnom tržištu u istraživanju Global–Change također Görg, 1998.

loški rizici i pitanja socijalne raspodjele nipošto nisu tipovi problema koji se mogu međusobno izmjenjivati, nego da se oni poklapaju i interferiraju.

Osim toga, kod istraživanja smanjenja biološke raznolikosti treba pripaziti na granice globalne perspektive i razmisliti na koji način su različiti oblici znanja (prirodno–znanstveno tj. društveno znanje, ne–znanstveno znanje) ugrađeni u globalne odnose moći. To znači: Moramo općenito istražiti različite oblike konstrukcije prirodnog okoliša i biološke raznolikosti uzimajući u obzir pitanja moći i interesnih pozadina. Taj aspekt *Third World Political Ecology* radikalizira u tezu »**Politicised Environment**«. Bryant i Bailey (1997.) pod time ne podrazumijevaju samo općenito pitanje kako su odnosi moći između aktera »upisani« u odnos prema okolišu (na navedenom mjestu 43), već u užem smislu kontrolu aktera nad svojim vlastitim okolišem i okolišem drugih aktera (na navedenom mjestu 39). Ta se kontrola doduše može relativirati na dva načina. Jednom je i ona uvijek »pod velom neznanja« (Lip-schutz 1998.), mora se provoditi pred neizvjesnom budućnošću i s obzirom na neizvjesne (nus–) posljedice vlastitog djelovanja relativirati. I osim toga mora se uzeti u obzir da se strategije kontrole vlastitog i tuđeg okoliša mogu izjaloviti i da se refleksivno mogu ugraditi odgovarajuća iskustva.¹⁹

Problem stvaranja društvenih odnosa prema prirodi obuhvaća dakle prije svega pitanja moći i raspodjele, no mora se pozabaviti i pitanjima nesigurnosti i rizika prilikom korištenja i očuvanja biološke raznolikosti. Smanjenje biološke raznolikosti je ne samo usko povezano sa ekonomsko–tehničkim strategijama njegovog korištenja, već i implicira jednu strategiju za političko i pravno konstituiranje te »prirode« kao elementa kapitalističke globalizacije, kao što to pokazuju naponi oko »ograđivanja lokalnih i globalnih općih dobara«. Integrirajući pogled na kriznu transformaciju društvenih odnosa prema prirodi ne može biti usmjeren samo prema eksplicitnoj politici okoliša, već on mora uzeti u obzir jedan širi okvir problema, koji uključuje različite i svakako i proturječne političke, pravne i socijalne mehanizme **regulacije biološke raznolikosti** (Görg 1998.).

Prijevod s njemačkog jezika: Sonja Strmečki–Marković

¹⁹ Čini se da takva modificiranja postoje npr. pri osvrtnju na lokalno znanje, čime strategija jednostavne modernizacije (primjerice »zelene revolucije«) postaje »refleksivna modernizacija« »trajnog korištenja« biološke raznolikosti, a da se pri tom ne izgubi njegov aspekt raspodjele i da se ne može nivelirati nejednake odnose moći (Görg, 1997).

LITERATURA:

- AG Biopolitik (1998). Vieles ist verschieden: Biodiversität in den Biowissenschaften. U: Flitner, M., Görg, C., Heins, V. (ur.). **Konfliktfeld Natur. Biologische Ressourcen und globale Politik**. Opladen.
- Agrawal, A. (1996). Dismantling the Divide between Indigenous and Scientific Knowledge. U: **Development and Change**, Vol. 26, str. 413–439.
- Agrawal, A. (1998). Geistiges Eigentum und "indigenes" Wissen: Weder Gans noch goldene Eier, U: Flitner, M., Görg, C., Heins, V. (ur.). **Konfliktfeld Natur. Biologische Ressourcen und globale Politik**. Opladen.
- Arnold, D. (1996). **The Problem of Nature**. Oxford & Cambridge/Mass.
- Arts, B. (1998). **The Political Influence of Global NGOs**. Utrecht.
- Baumann, M. (1996). **The Life Industry**. London.
- Bechmann, G. (1993). Risiko als Schlüsselkategorie in der Gesellschaftstheorie. U: Bechmann, G. (ur.). **Risiko und Gesellschaft**. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Bechmann, G., Frederichs, G. (1998). Umweltforschung zwischen Erkenntnis und Organisation. U: Daschkeit, A., Schröder, W. (ur.). **Umweltforschung quergedacht**. Berlin.
- Beck, U. (1986). **Die Risikogesellschaft**. Frankfurt/M.
- Bonß, W. (1995). **Vom Risiko**. Hamburg
- Brand, U., Görg, C. (1998). Neue Akteure der Biopolitik: NRO und ihr Beitrag zum Netzwerk internationaler Regulation. U: Flitner, Görg, C., Heins, V. (ur.). **Konfliktfeld Natur. Biologische Ressourcen und globale Politik**. Opladen.
- Brock, L. (1994). Ökologische Sicherheit. Zur Problematik einer naheliegenden Verknüpfung. U: Hein, W. (ur.). **Umbruch in der Weltgesellschaft**. Hamburg.
- Brühl, T. (1995). Verlust der biologischen Vielfalt. Ein neues Problem der internationalen Beziehungen. **Afes-Press-Report**, br. 54. Mosbach.
- Brush, S. B. (1993). Indigenous Knowledge of Biological Resources and Intellectual Property Rights: The Role of Anthropology. U: **American Anthropologist**, 95(3).
- Brush, S. B., Stabinsky, D. (ur.): **Valuing Local Knowledge**. Washington: Island Press.
- Bryant, R., Bailey, S. (1997): **Third World Political Ecology**. London & New York: Routledge.
- Buttel, F. H. (1995). Rethinking International Environmental Policy in the Late Twentieth Century. U: Bryant, B. (ur.). **Environmental Justice**. Washington DC.
- Conca, K. (1993). Environmental Change and the Deep Structure of World Politics. U: Lipschutz, R., Conca, K. (ur.). **The State and Social Power in Global Environmental Politics**. New York.
- Crosby, A. W. (1973). **The Columbian Exchange**. Westport: Greenwood Press.
- Busch, L., et al. (1995). **Making Nature, Shaping Culture**. Lincoln und London.
- ENB (1999). Report of the 6. Session of the Open-Ended Ad-Hoc-Working Group on Biosafety and the 1. Extraordinary Session of the CBD Conference of the Parties, Earth Negotiations Bulletins Vol. 09, No. 117, published by the International Institute for Sustainable Development, <http://www.iisd.ca/linkages/biodiv/bswg6>.
- Engels, A., Weingart, P. (1997). Die Politisierung des Klimas. U: Hiller, P., Krücken, G. (ur.). **Risiko und Regulierung**. Frankfurt/M.
- Evers, A., Nowotny, H. (1987). **Über den Umgang mit Unsicherheit**. Frankfurt/M.
- FAO (1996). The State of the World's Plant Genetic Resources for Food and Agriculture. Rome.
- Flitner, M. (1995). **Sammler, Räuber und Gelehrte**. Frankfurt und New York.

- Flitner, M. (1999). Biodiversität oder: Das Öl, das Meer und die "Tragödie der Gemeingüter". U: Görg, C., Herler, C., Schramm, E., Weingarten, M. (1999). Werte der Vielfalt. **Die biologische Vielfalt als interdisziplinäres Forschungsfeld**. Marburg (i.V.).
- Flitner, M., Görg, C., Heins, V. (ur.). (1998). **Konfliktfeld Natur. Biologische Ressourcen und globale Politik**. Opladen.
- Gettkant, A., Simonis, U., Suplie, J. (1997). Biopolitik für die Zukunft. **Policy Paper Nr.4 der Stiftung Entwicklung und Frieden**, Bonn.
- Görg, C. (1997). Schutz durch nachhaltige Nutzung? U: Brand, K. W. (Hg.). **Nachhaltige Entwicklung. Eine Herausforderung an die Soziologie**. Opladen.
- Görg, C. (1998). Die Regulation der biologischen Vielfalt. U: Flitner, M., Görg, C., Heins, V. (ur.). **Konfliktfeld Natur. Biologische Ressourcen und globale Politik**. Opladen.
- Görg, C. (1999). **Gesellschaftliche Naturverhältnisse**. Münster.
- Görg, C., Brand, U. (1999). Globale Umweltpolitik und nationalstaatliche Konkurrenz. U: Fuchs, P., Hein, W. (ur.). **Globalisierung und ökologischen Krise**. Hamburg (i.E.).
- Görg, C., Hirsch, J. (1998). Chancen für eine internationale Demokratie? U: **Das Argument**, 40(225), Heft 3.
- Görg, C., Herler, C., Schramm, E., Weingarten, M. (1999). Werte der Vielfalt. **Die biologische Vielfalt als interdisziplinäres Forschungsfeld**. Marburg (i.V.).
- Goldman, M. (1998). Allmacht und Allmende. Die "Commons"-Debatte und der Aufstieg der globalen Ressourcenmanger. U: Flitner, M., Görg, C., Heins, V. (ur.). **Konfliktfeld Natur. Biologische Ressourcen und globale Politik**. Opladen.
- Goldman, M. (ur.). (1998). **Privatizing Nature**. London.
- Hardin, G. (1968). The Tragedy of the Commons. U: **Science** 162.
- Hecht, S. (1998). Tropische Biopolitik – Wälder, Mythen, Paradigmen U: Flitner, M., Görg, C., Heins, V. (ur.). **Konfliktfeld Natur. Biologische Ressourcen und globale Politik**. Opladen.
- Heins, V. (1993). "Survival of the fittest?" Genetische Ressourcen und globale Biopolitik. U: **Peripherie**, 51/52.
- Heins, V. (1996). Macht, Demagogie und Argumentation in der globalen Umweltpolitik. Das Beispiel der UN-Konvention über biologische Vielfalt. U: von Prittwitz, V. (ur.). **Verhandeln und Argumentieren**. Opladen.
- Heins, V. (1997). Früchte des Wissens. Genetische Ressourcen und technologische Weltwissensordnung. U: Martinsen, R. (ur.). **Politik und Biotechnologie**. Baden-Baden.
- Heins, V., Flitner, M. (1998). Biologische Ressourcen und "Life Politics". U: Flitner, M., Görg, C., Heins, V. (ur.). **Konfliktfeld Natur. Biologische Ressourcen und globale Politik**. Opladen.
- Henne, G. (1998). **Genetische Vielfalt als Ressource**. Baden-Baden.
- Hirsch, J. (1995). **Der nationale Wettbewerbsstaat**. Berlin: Edition ID-Archiv.
- Jahn, T. (1990). Das Problemverständnis sozial-ökologischer Forschung. U: Becker, E. (ur.). **Jahrbuch für sozial-ökologische Forschung** 1. Frankfurt/M.
- Jahn, T., Wehling, P. (1998): Gesellschaftliche Naturverhältnisse – Konturen eines theoretischen Konzeptes. U: Brand, K. W. (ur.). **Soziologie und Natur**. Opladen.
- Japp, K.-P. (1996). **Soziologische Risikotheorie**. Weinheim und München.
- Kloppenborg, J. R. (1998). **First the Seed**. Cambridge.
- Kloppenborg, J. R. (Hg.). (1988). **Seeds and Sovereignty. The Use and Control of Plant Genetic Resources**. Duke Univ. Press.

- Kraemer, K. (1999). Globale Gefahrengemeine? Ulrich Becks Nivellierungsthese und die Verteilungsrelevanz der Umweltnutzung. U: Rademacher, C. (ur.). **Spiel ohne Grenzen? Ambivalenzen der Globalisierung**. Opladen.
- Kraemer, M., Barthlott (ur.). (1998). **Biodiversity of Columbia. A Call for Colombian–German Cooperation**. Göttingen.
- Lerch, A. (1996). **Verfügungsrechte und biologische Vielfalt. Eine Anwendung der ökonomischen Analyse der Eigentumsrechte auf die spezifischen Probleme genetischer Ressourcen**. Marburg.
- Lipietz, A. (1995). Enclosing the Global Commons: Global Environmental Negotiations in a North–South Conflitual Approach. U: Bhasker, V., Glynn, A. (ur.). **The North, the South and the Environment**. London und Tokyo.
- Lipschutz, R. (1998). Vor dem Schleier des Nichtwissens. Staaten, Ökologie und Zeitpolitik. U: Flitner, M., Görg, C., Heins, V. (ur.). **Konfliktfeld Natur. Biologische Ressourcen und globale Politik**. Opladen.
- Luhmann, N. (1990). Risiko und Gefahr. U: Luhmann, N. **Soziologische Aufklärung 5**, Opladen.
- Mooney, P. (1998). **The Parts of Life, Development Dialogue**. Uppsala
- Mooney, P., Fowler, C. (1991). **Die Saat des Hungers**. Hamburg.
- Müller, P. (1996). Allgemeines Artensterben – ein Konstrukt? U: **GCD–Nachrichten**, 2/96.
- Plän Th. (1994). **Ökonomische Bewertungsansätze biologischer Vielfalt**. Bonn.
- Potthast, Th. (1997). Inventing Biodiversity: Genetics, Evolution and Environmental Ethics. U: **Biologisches Zentralblatt**, 2/1996, str. 177–188.
- von Prittowitz, V., Wolf, K. D. (1993). Die Politik der globalen Güter. U: von Prittowitz, V. (ur.). **Umweltpolitik als Modernisierungsprozeß**. Opladen.
- Sanchez, V., Juma, C. (ur.). (1994). **Biodiplomacy. Genetic Resources and International Relations**. Nairobi.
- Seiler, A. (1995). Biotechnologie und Dritte Welt: Interessen – Entwicklungen – Befürchtungen. U: **Kritische Ökologie**, 12(3/4).
- Seiler, A. (1997). TRIPS und die Patentierung lebender Materie. U: **Wechselwirkung**, Br. 88, str. 50–57, Dezember 1997.
- Scheffran, J., Vogt, W. R. (1998). Globale Krise, Umweltkonflikte und nachhaltiger Frieden, U: Scheffran, J., Vogt, W. R. (ur.). **Kampf um die Natur**. Darmstadt.
- Suplie, J. (1996). "Streit um Noahs Arche". Zur Genese der Biodiversitätskonvention. WZB–Paper FS II 95–406. Berlin.
- Suplie, J. (1996). Globale Biodiversitätspolitik – Konvention und Protokolle. U: Simonis, U. E. (ur.). **Weltumweltpolitik**. Berlin.
- Wahl, P. (1998). Von NGO–Multis, McGreenpeace und der Netzwerk–Guerilla. U: **Peripherie**, br. 71.
- WBGU (1995). Welt im Wandel: Wege zur Lösung globaler Umweltprobleme. **Jahresgutachten 1995**. Berlin.
- Weber, M. (1973). **Soziologie, Universalgeschichtliche Analysen, Politik**. Stuttgart.
- Wilson, E. O. (ur.). (1992). **Ende der biologischen Vielfalt? Der Verlust an Arten, Genen und Lebensräumen und die Chancen für eine Umkehr**. Heidelberg.
- Wolters, J. (ur.). (1995). Leben und Leben lassen. Biodiversität – Ökonomie, Natur– und Kulturschutz im Widerstreit. **Ökozid Jahrbuch 10**. Giessen.
- Zürn, M. (1998). **Regieren jenseits des Nationalstaats**. Frankfurt/M.

SUSTAINING THE BIOLOGICAL DIVERSITY – BETWEEN ENVIRONMENTAL ISSUES AND CONFLICT OF RESOURCES

Christoph Görg

Johann Wolfgang Goethe University
Institute of social and political analysis, Frankfurt

Summary

The social research on the conflict concerning the biological diversity is still far from achieving the scope and intensity that can be observed in dealing with other global environmental issues, especially with climatic changes. Except from a fatal reduction of the issue to the "extinction of arts", it has also to do with the its complexity. In this area, the separation of the environmental issues from social issues and conflicts of social distribution is much less possible than in other areas. This is so because the environmental issues in a narrower sense are intertwined with the distribution and use of natural, and especially genetic resources. In the first part of the paper presented are sociological approaches to the conflict area of biological diversity. The second part offers a survey of various aspects of the conflict, which are mutually interconnected. Those aspects are not reduced only to the North–South–relationship, but also include conflicts within the North and the South, between national governments and various groups of the concerned, or between local conflict sites and global regulation levels.

Key words: biological diversity, environmental conflicts, extinction of arts, new biopolicy, resource conflicts, social distribution, social natural relationships

ERHALT DER BIOLOGISCHEN VIELFALT – ZWISCHEN UMWELTPROBLEM UND RESSOURCENKONFLIKT

Christoph Görg

Johann Wolfgang Goethe–Universität
Institut für Gesellschafts und Politikanalyse, Frankfurt

Zusammenfassung

Die sozialwissenschaftliche Forschung zum Konflikt um die biologische Vielfalt hat noch lange nicht das Ausmaß und die Tiefe der Beschäftigung mit anderen globalen Umweltproblemen, insbesondere dem Klimawandel erreicht. Dies hängt, neben einer fatalen Verkürzung des Problems zum "Artensterben", u. a. mit der Komplexität der Thematik zusammen. In diesem Feld ist nämlich die Separierung der Ökologiethematik von sozialen Problemen und gesellschaftlichen Verteilungskonflikten noch weniger möglich als in anderen Bereichen, denn hier verschränken sich Umweltprobleme im engeren Sinne mit Fragen der Verteilung und Nutzung natürlicher, insbesondere genetischer Ressourcen. Der Beitrag versucht zunächst, die sozialwissenschaftlichen Zugangsweisen zum Konfliktfeld Biodiversität zu skizzieren. In einem zweiten Schritt wird dann ein Überblick gegeben über die verschiedenen, komplex miteinander verschränkten Konfliktlinien. Diese betreffen nicht allein das Nord–Süd–Verhältnis, sondern ebenso Konflikte innerhalb von Nord und Süd, zwischen nationalen Regierungen und diversen Gruppen von Betroffenen oder zwischen lokalen Problemlagen und globalen Regulierungsebenen.

Grundausdrücke: Artensterben, biologische Vielfalt, gesellschaftliche Naturverhältnisse, Gesellschaftliche Verteilungsprobleme, neue Biopolitik, Ressourcenkonflikte, Umweltkonflikte